

ASMENS TEISINĖS PADĖTIES DAUGETO BAUDŽIAMAJAME PROCESSE RIBOJIMAI IR KOLIZIJOS

Prof. Dr. Raimundas Jurka¹
DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.30.2>

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama asmens teisinės padėties (statusų) daugeto baudžiamajame procese galimumo ir ribojimų (draudimų) esmė, jų priežastingumas. Pasitelkiant įvairius tyrimo metodus, t. y. sisteminės analizės, lyginamąjį, indukcinį, loginį lingvistinį, turinio aiškinimo ir kitus ne mažiau reikšmingus metodus keliamas klausimas, ar išties Lietuvos Respublikos BPK nuostatos, draudžiančios tam tikriems proceso subjektams įgyti ir įgyvendinti ir kitą statusą tame pačiame baudžiamajame procese, yra tinkamai aiškinamos ir taikomos teismų praktikoje. Pasirodo, kad teisminė praktika baudžiamosiose bylose asmens teisinės padėties daugetą baudžiamajame procese aiškina gerokai lanksčiau. Ir tai nėra teisinga. Konkrečiai kalbant apie eksperto bei specialisto negalėjimą dalyvauti procese, jeigu jis toje byloje, be kita ko, yra ir civilinis ieškovas, civilinis atsakovas (BPK 57 str. 2 d.), vis dėlto, teismų praktika „suranda“ nišą šio draudimo išimčiai. Autorius straipsnyje argumentuoja, kad tokia besiklostanti praktika ne tik iškreipia BPK nuostatų sistemiskumą, bet sykiu ir neatitinka principinių baudžiamojo proceso teisės nuostatų. Tai iškreipia procesinių funkcijų dermę, sukelia vidinį prieštaravimą (konfliktą) kalbant apie specialių žinių subjekto ir civilinio ieškovo/atsakovo interesų konkrečiame baudžiamajame procese derinimą ir įgyvendinimą.

Taigi straipsnyje nurodoma, dėl kokių priežasčių minėtų proceso subjektų interesai (procesiniai teisiniai ir materialiniai teisiniai) tame pačiame baudžiamajame procese tarpusavyje negali būti derinami, kuo skiriasi specialių žinių subjekto ir ieškovo ar atsakovo statusas, ir kokia žala gali būti sukeliama nepaisant BPK 57 straipsnio 2 dalyje numatyto draudimo.

---

¹ Raimundas Jurka, Utenos kolegijos Verslo ir technologijų fakulteto Teisės katedros profesorius, Lietuva.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Specialių žinių subjektas, civilinis ieškovas, nešališkumas, procesinis statusas, tapatumas, kolizija.

IVADAS

Vienas svarbiausių baudžiamojo proceso Lietuvoje lūkesčių – tai sąžiningas, teisingas procesas tiriant ir nagrinėjant nusikalstamas veikas. Tai siekis, o kartu ir ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnų, teismo pareiga užtikrinti, kad nusikalstamų veikų atskleidimas, tinkamas įstatymų pritaikymas būtų objektyvus ir nešališkas, o paties baudžiamojo proceso organizavimas būtų nepriekaištingas ir racionalus. Šiam tikslui įgyvendinti pasitelkiamos įvairios baudžiamojo proceso teisėje taikomos asmens teisių užtikrinimo priemonės – tai asmens teisių užtikrinimo bendrieji pagrindai, gynyba, atstovavimas, apskundimas, nušalinimas. Būtent pastarasis, t. y. nušalinimo institutas, ko gero, yra viena veiksmingiausių priemonių siekiant iš proceso šalinti visa, kas sukelia abejones šio teisinio proceso objektyvumu, visapusiškumu ir pan. Kalbant konkrečiai, nušalinimo instituto nuostatos leidžia išvengti baudžiamajame procese galimų interesų konflikto, procesinių funkcijų nesuderinamumo (kolizijos) situacijų, sudarančių ne tik prielaidas, bet ir realią grėsmę baudžiamojo proceso uždavinių įgyvendinimui. Viena tokių grėsmių – tai baudžiamojo proceso subjektų, *sensu largissimo*, tam tikrų statusų tame pačiame procese (byloje) daugetas. Tiesa, teisingumo ir tikslumo dėlei privalu pažymėti, kad savaime asmens teisinės padėties daugetas Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje nėra draudžiamas ar kitaip nepriimtinas. Išties, galiojančiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse² (toliau – BPK) galima rasti nuostatų, įgalinančių vieną ar kitą procese dalyvaujantį asmenį įgyti daugiau kaip vieną procesinį statusą.

Tačiau BPK nuostatos, atskirai imant, numato atvejus, kuomet vienas ar kitas proceso subjektas tame pačiame procese negali įgyti dar vieno statuso ir įgyvendinti būtent tam statusui būdingą procesinę funkciją. O konkrečiai – ekspertas ir specialistas negali dalyvauti tame pačiame procese, jeigu jis toje byloje, be kita ko, yra ir civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, etc. Šis BPK įtvirtintas draudimas neturi jokių išimčių ar sąlygų. Šio draudimo taikymui netgi nebūtina nustatyti objektyvaus ar subjektyvaus nešališkumo nesilaikymo atvejus. Tačiau nepaisant to, šio straipsnio temos aktualiją ir keliamą problemą išryškina Lietuvos baudžiamųjų bylų praktika, kuria tarsi pateisinamos praktinės situacijos, kuomet ikiteisminio tyrimo institucijos ar teismai byloje dalyvaujančiam civiliniam ieškovui (jeigu tai yra juridinis asmuo, pvz., Valstybinei mokesčių inspekcijai) paskiria užduotį atlikti tyrimą ir pateikti specialisto išvadą toje pačioje byloje nagrinėjamais klausimais.

Šis problematis klausimas nėra vien tik praktinio taikymo plotmės dalykas. Itin tampriai su šia problematika yra susiję ir teisės (teisės teorijos) aiškinimo klausimai. Dėl šios priežasties šio straipsnio tikslas yra įvertinti teismų praktikos tendencijas, (t. y. teisės normų aiškinimą *ad hoc* atveju) leidžiant BPK 57 straipsnio 2 dalyje numatytiems proceso subjektams įgyti ir dar

² LR baudžiamojo proceso kodeksas (oficialus tekstas su pakeitimais iki 2025 m. sausio 31 d.), *Žin.* (2002, Nr. 37–1341).

vieną, savo esme sunkiai su pirminiu statusu suderinamą, procesinį statusą. Siekiant šio tikslo, iškelti šie uždaviniai, kuriems skiriama po vieną dalį šio tyrimo. Pirma – tai atskleisti, dėl kokių priežasčių civilinio ieškovo ar atsakovo statusas tame pačiame procese nesuderinamas su specialių žinių subjekto statusu. Antroji straipsnio dalis įgyvendina ir kitą uždavinį – kaip asmens teisinės padėties neleistino daugeto klausimas lemia proceso sąžiningumo įgyvendinimą baudžiamajame procese.

Tyrimas atliktas, visų pirma, sistemiškai analizuojant Lietuvos teisės mokslo doktriną, Lietuvos teismų praktiką, teisės aktų nuostatas. Be kitų tradicinių tyrimo metodų (pvz., taikyti empiriniai kokybiniai duomenų rinkimo metodai; teoriniai metodai – sisteminės analizės, lyginamasis metodas, indukcijos metodas ir kt.), naudoti ir šie: a) *loginis-lingvistinis* teisinio teksto aiškinimas kaip „vidinis“ teisės normos turinio nustatymo procesas, remiantis pačiais interpretuojamais tekštais (siekiama atskleisti įstatymų leidėjo valią). Šis metodas naudojamas analizuoti tam tikras kertines (pavyzdžiui, atskleisti argumentavimo, įstatymo ir kitas sąvokas) tyrimo kategorijas, atskleisti jų tekstinę reikšmę; b) *turingasis* teisinio teksto aiškinimas, kuris remiasi netekstiniu teisės normų prasmės tyrimu, leidžiančiu atskleisti teisės akto esmę ir fundamentalius teisės tikslus. Šie metodai leidžia teisės aktų nuostatas interpretuoti deskriptyviai – t. y. šifruoti informaciją apie normą; direktyviai – siekiant nustatyti pačią normą; ir naudojant presupozicinį (teleologinį) veiksnį – tiriant normų kūrėjo ketinimus tikslo požiūriu³. Išskirtinas dokumentų analizės metodas – taikant šį metodą analizuojami Lietuvos Respublikos teisės aktai. Pastarasis metodas pasirinktas todėl, kad jis leidžia išskirti moksliniame tyrime analizuojamų teisės normų praktinio taikymo dėsningumus ir nustatyti tam tikras reglamentavimo, teisės taikymo spragas.

PROCESINIŲ STATUSŲ DAUGETAS IR JŲ NEGALIMUMAS KAI KURIŲ PROCESO SUBJEKTŲ ATVEJU

Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje proceso subjektų teisinės padėties daugeto klausimas *de lege lata* ir *de lege ferenda* kontekste nėra naujas ar kuo nors ypatingas. Baudžiamąjį procesą reglamentuojantys ir aiškinantys šaltiniai, t. y. BPK, teismų praktika išties numato atvejus, kuomet vienas ar kitas proceso subjektas, netgi tiksliau būtų – proceso dalyvis, tame pačiame baudžiamajame procese gali įgyti ir įgyvendinti daugiau nei vieną procesinį statusą. Ir tai yra natūralu, jeigu šie statusai tarpusavyje dera kalbant apie procesinių funkcijų, interesų suderinamumą ir pan. Štai, pavyzdžiui, nukentėjusysis (BPK 28 str.) toje pačioje teisenoje gali būti pripažįstamas ir ieškovu (BPK 110 str.); nepilnamečio nukentėjusiojo ar įtariamojo/kaltinamojo įstatyminiu atstovu pripažintas asmuo (BPK 53 str.) gali būti apklausiamas kaip liudytojas (BPK 78 str.), taip pat jis gali būti įtraukiamas kaip civilinis atsakovas (111 str.) ir kt. Kai kuriais atvejais netgi gali susiklostyti išties išskirtinės situacijos, kuomet tame pačiame baudžiamajame procese ieškovu dalyvaujantis juridinis asmuo (dėl nusikalstama veika padarytos turinės žalos) gali būti įtraukiamas ir kaip atsakovas pagal kito

³ G. Lastauskienė, „Teisinio teksto tyrimo metodologija: teisės normų nustatymas“, *Teisė* (2005, Nr. 56), 34 – 38 p.

ieškovo toje pačioje byloje savarankiškai formuluojamus reikalavimus, pvz., sumokėti valstybei mokesčius ir t. t.⁴

Akivaizdu, kad baudžiamasis procesas kaip dinamiška teisės šaka neatsiejamas nuo visuomeninių santykių įvairovės ir šių santykių evoliucijos. Tačiau vis tik būtina pažymėti, kad ši viešosios teisės sritis sykiu išlaiko ir tradicines vertybines nuostatas, ypač kai būtina užtikrinti baudžiamąjį proceso principų, ypač proceso sąžiningumo, reikalavimų stabilumą. Todėl šiuo atveju baudžiamąjį proceso teisėje esama atitinkamų teisės institutų, padedančių užkirsti kelią nesažiningo baudžiamąjį proceso prielaidoms, kuomet tame pačiame teisiniame procese dalyvauja tas pats subjektas, kurio skirtingi statusai (*o būtent – ieškovo/atsakovo ir eksperto/specialisto*) nulemia procesinių interesų konfliktą. Tai nušalinimo instituto nuostatos. Taigi kalbant bendrai, šiame straipsnyje toliau analizuojamas klausimas, ar BPK nuostatos, draudžiančios tam tikriems proceso subjektams turėti dvigubą procesinį statusą, yra ištisai aiškios ir ar teisminė praktika aptariamam aspektu atitinka proceso sąžiningumo siekiamybę.

Ieškovo/atsakovo ir specialių žinių subjekto teisinės padėties kolizija

Bendrai vertinant aktualų teisinį reguliavimą analizuojamu klausimu matyti, kad BPK 57 straipsnio 2 dalyje nuodyta, kad nušalinimas, be kita ko, gali būti pareikštas ir ekspertui bei specialistui. Šio kodekso 58 straipsnio 1 dalies 1 punkte reglamentuojama, kad BPK 57 straipsnio 2 dalyje nurodytas asmuo, taigi – ir ekspertas bei specialistas, negali dalyvauti procese, jeigu jis toje byloje, be kita ko, yra ir civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, etc. BPK 87 straipsnyje įtvirtinta eksperto pareiga, be kita ko, pateikti *nešališką išvadą* jam pateiktais klausimais. Analogiškai ir šio kodekso 89 straipsnyje skelbiama, kad specialistas, kuris yra reikiamų specialių žinių ir įgūdžių turintis asmuo, kuriam pavedama atlikti objektų tyrimą ir pateikti išvadą arba paaiškinimus jo kompetencijos klausimais arba dalyvauti atliekant kitus baudžiamąjį proceso veiksmus, taipogi privalo pateikti *nešališką išvadą* ar paaiškinimus jam pateiktais klausimais arba dalyvauti atliekant kitus baudžiamąjį proceso veiksmus.

Be pirmiau minėtų eksperto bei specialisto procesinio statuso aspektų atskirai paminėtinas ir Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas⁵, kurio 5 straipsnyje numatyta, kad „teismo ekspertų veikla turi būti grindžiama nepriklausomumo, profesionalumo, profesinių sprendimų skaidrumo, sąžiningumo, nešališkumo, pagarbos teisės aktams ir asmenų teisėms, konfidencialumo, teisingumo ir tyrimo išsamumo principais“. Atitinkamai šio įstatymo 15 straipsnio 2 dalis nustato vieną iš eksperto pareigų – išsamų ir nešališką visų pateiktų duomenų ištyrimą. Galiausiai įstatymo 16 straipsnyje numatyta, kad „atlikdamas teismo ekspertizę, teismo ekspertas yra nepriklausomas. Savo išvadas jis teikia remdamasis tik specialiomis žiniomis ir atliktų tyrimų rezultatais. Valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms, Lietuvos Respublikos Seimo nariams ir kitiems pareigūnams, politinėms partijoms ir politinėms organizacijoms, asociacijoms, kitiems fiziniams ir juridiniams asmenims kištis į teismo eksperto darbą draudžiama“.

⁴ *Valstybė prieš L.D.*, Lietuvos apeliacinis teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2024, Nr. 1A-173-627).

⁵ LR Teismo ekspertizės įstatymas (oficialus tekstas su pakeitimais iki 2024 m. gruodžio 31 d.), *Žin.* (2002, Nr. 112–4969).

CEPEJ⁶ rekomendacijose pažymėta, kad turi būti vertinama ir eksperto parinkimo kriterijų visuma, nes pagrindinis principas yra skirti kompetentingą, nepriklausomą ir nešališką ekspertą (47 punktas)⁷. Eksperto nešališkumas ir nepriklausomumas akcentuojamas ir EEEI⁸ gairėse, nurodant, kad tiek šalys, tiek teismas, prieš paskiriant ekspertą, turi turėti galimybę įsitikinti reikiama eksperto kompetencija, interesų konflikto nebuvimu – „pats ekspertas, prieš priimdamas paskyrimą atlikti ekspertizę, turi atskleisti visą informaciją, galinčią turėti įtakos interesų konfliktams kilti, patvirtinti teismui savo nepriklausomumą bei atskleisti, jei jis bylinėjimosi procese buvo vienaip ar kitaip susijęs su viena iš proceso šalių, kas galėtų turėti įtakos jo nešališkumui. [...] Proceso šalys turi visuomet turėti teisę ginčyti eksperto paskyrimą dėl nepriklausomumo, nešališkumo stokos ar kitų konkrečios valstybės įstatyme numatytų teisinių pagrindu, įskaitant ir kompetencijos atitinkamoje srityje stoką (EEEI gairių 3.22–3.55 punktai)“⁹.

Taigi kalbant bendrai galima teigti, kad tiek teismo eksperto, tiek ir specialisto kaip specialiųjų žinių subjektų dalyvavimo baudžiamajame procese vienas iš privalomų reikalavimų – tai nešališkumas. Ši siekiamybė, o kartu ir pareiga aktualizuojama ir tarptautiniuose teisės aktuose, kuriuose profesinio suverenumo pagrindu teismo ekspertui keliami asmeninė prievolė būti atsakingam už atlikto ekspertinio tyrimo rezultata; išlikti nepriklausomam ir nešališkam, ir kt.¹⁰

Šios nuostatos leidžia teigti, kad baudžiamojo proceso metu itin svarbu užtikrinti, jog šiame procese dalyvaujantys specialiųjų žinių subjektai, t. y. ekspertai ir specialistai, *inter alia*, pirmiausiai atitiktų nešališkumo reikalavimą, kas reiškia, jog ekspertinius tyrimus (ekspertizes, kitus užduoties pagrindu atliekamus tyrimus) atliekantys specialiųjų žinių subjektai nebūtų suinteresuoti bylos baigtimi (perspektyva), nebūtų saistomi jokių interesų konfliktų ir net jų regimybės. Teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos 2014-02-24 sprendimu Nr. B-16 patvirtintame Teismo ekspertų profesinės etikos kodekse¹¹ (toliau – ir Kodeksas) nurodoma, kad nešališkumo principas reiškia, jog teismo ekspertas privalo būti objektyvus, vengti asmeniškumų ir neturėti asmeninio išankstinio nusistatymo atlikdamas ekspertinį tyrimą ir pateikdamas ekspertinio tyrimo išvadas (8.1 punktas); elgtis teisėtai, atlikdamas ekspertinį tyrimą ir teikdamas ekspertinio tyrimo išvadas savo įgaliojimus naudoti nešališkai (8.2 punktas); vengti interesų konflikto, nusišalinti nuo ekspertinio tyrimo atlikimo, kai yra teisės aktuose nustatyti nušalinimo pagrindai, taip pat kitais atvejais, kai yra aplinkybių, kurios kelia abejonių dėl jo nešališkumo (8.3 punktas). Tuo pačiu galima teigti, kad kone analogiškai profesinės etikos reikalavimai keliami ir specialistams, taip pat ir privačia praktika užsiimantiems privatiems teismo ekspertams.

⁶ CEPEJ – (angl. Council of Europe European Commission for the efficiency of justice) Europos veiksmingo teisingumo komisija.

⁷ L. Šivickaitė-Moldarienė, *Teismo eksperto mokslinės-praktinės ir procesinės kompetencijos vertinimo ypatumai ir pasekmės teisingam teismo sprendimui, Daktaro disertacija* (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2024), p. 61, 62.

⁸ EEEI – 2015 m. Europos ekspertizės ir ekspertų instituto kartu su Europos Komisijos Teisingumo ir vartotojų reikalų generaliniu direktoratu parengtose Rekomendacijose dėl gerosios praktikos civilinės teisės ekspertizės srityje Europos Sąjungoje.

⁹ G. Maslauskaitė, S. Khatsernova, „Teismo ekspertizės ir objektų tyrimo reglamentavimo baudžiamajame procese Lietuvoje pakankamumas, atsižvelgiant į Europos Sąjungos standartus“: *mokslo studija*, (Vilnius: Teisės institutas, 2017), p. 14.

¹⁰ R. Žibaitė-Neliubšienė, *Laisvas įrodymų vertinimas baudžiamajame procese: diskrecija apibrėžtose ribose, Daktaro disertacija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2023), p. 180.

¹¹ Dėl teismo ekspertų profesinės etikos kodekso patvirtinimo (Teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos sprendimas), *TAR.* (2014, Nr. 2954).

Esant galimo šališkumo, suinteresuotumo ar interesų konflikto faktui ir siekiant užtikrinti sąžiningo (teisingo) proceso reikalavimą gali būti taikomos nušalinimo instituto nuostatos, kurios taikomos ne visiems baudžiamąjo proceso dalyviams, o tik tiems, iš kurių galima tikėtis tam tikro objektyvumo ir (ar) nepiktnaudžiavimo procesine padėtimi, tame tarpe ir iš tų, kurie padeda teismui, prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui atlikti jiems priskirtas procesines funkcijas ir (ar) priimti tam tikrus sprendimus (pavyzdžiui, specialistas, ekspertas).

Kaip jau minėta, baudžiamajame procese yra nustatytas draudimas asmeniui dalyvauti kaip ekspertui arba specialistui, jeigu tas asmuo tame pačiame baudžiamajame procese jau dalyvauja kaip ieškovas ar atsakovas. Kaip nurodoma ir baudžiamųjų bylų teismų praktikoje, BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkto draudimas asmeniui dalyvauti procese yra formalus. Įtvirtinus jame nustatytas sąlygas, nurodyti asmenys dalyvauti procese negali ir tam įstatymas nekelia jokių papildomų sąlygų. Tokiu atveju nustatyti objektyviųjų ar subjektyviųjų šališkumo pagrindų įstatymas nereikalauja¹². Taigi teisinis reguliavimas, draudžiantis asmeniui, kuris baudžiamajame procese jau turi įgijęs procesinį ieškovo ar atsakovo statusą, tapti tame pačiame procese dar ir specialių žinių subjektu, teikiančiu ekspertinio tyrimo išvadą, paaiškinamas dėl kelių priežasčių.

Pirma, ieškovą ar atsakovą nuo specialių žinių subjekto skiria tai, kad ieškovas ar atsakovas yra materialųjį ir procesinį interesą turintis proceso dalyviai konkrečiame baudžiamajame procese. Ypač pabrėžtinai materialusis teisinis interesas, kuris, kaip nurodoma mokslo doktrinoje, yra socialinis poreikis, saugomas įstatymų nesuteikiant jo turėtojams subjektinių materialiuųjų teisių, bet suteikiant teisę jiems arba kitiems asmenims kreiptis teisminės arba kitokios teisinės gynybos¹³. Šiame procese, pavyzdžiui, ieškovu, kaip tai numatyta BPK 110 straipsnio 1 dalyje, pripažįstamas fizinis arba juridinis asmuo, kuris baudžiamąjoje byloje reikalauja atlyginti dėl įtariamojo arba kaltinamojo nusikalstamos veikos patirtą turtinę ar neturtinę žalą. Kitaip sakant, paprastai asmens tapimo ieškovu faktinis pagrindas yra būtent jo patirta žala, kurią sukelia kito asmens padaryta nusikalstama veika. Asmenį kaip potencialų ieškovą ir nusikalstamos veikos įvykį sieja tiesioginis ryšys. Teismų praktika šiuo klausimu nuosekli – „civilinio ieškovo statuso įgijimą lemia du pagrindai – faktinis ir juridinis. Juridinis pagrindas – tai ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas ar teismo nutartis pripažinti asmenį civiliniu ieškovu. Faktinis pagrindas reiškia, kad byloje civilinį ieškinį gali pareikšti ne bet kas, o tik asmuo (fizinis ar juridinis), dėl nusikalstamos veikos patyręs žalą ir reikalaujantis ją atlyginti. Toks pagrindas grindžiamas objektyviais duomenimis, leidžiančiais nustatyti nusikalstama veika padarytos žalos faktą“¹⁴. Tuo tarpu specialių žinių subjektas – specialistas ar ekspertas baudžiamajame procese neturi ir negali turėti materialinio teisinio intereso. Tai neutralų požiūrį į konkretų baudžiamąjį procesą (šiam procese sprendžiamus klausimus) privalantys išlaikyti proceso subjektai. Jų dalyvavimas baudžiamajame procese išskirtinai dalykinis – jiems nevalia turėti ar demonstruoti individualų interesą bylos baigtimi ar sąmoningą palankumą kuriam nors proceso dalyviui ir pan., kadangi, kaip rašoma naujausiuose Lietuvos moksliniuose

¹² Valstybė prieš E.P., V.S. ir R.J. LR Aukščiausiasis Teismas, baudžiamųjų bylų skyrius (2024, Nr. 2K-206-654).

¹³ E. Krivka, „Intereso problema civilinio proceso teisėje“, *Jurisprudencija* (2007, t. 5(95)), 30 p.

¹⁴ Valstybė prieš D.G., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2016, Nr. 2K-7-124-648), Valstybė prieš E.P., A.P., A.R., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2023, Nr. 2K-215-697).

šaltiniuose, specialių žinių subjektai – tai asmenys, kurie neturi „tiesioginio ar netiesioginio asmeninio sąlyčio su nusikalstama veika“¹⁵.

Antra, mokslo doktrinoje formuluojama išvada, kad „įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis, išteisintasis, jų gynėjai ir atstovai, nukentėjusysis, civiliniai ieškovai bei atsakovai arba jų atstovai baudžiamajoje byloje *gina privatų* interesą“¹⁶. Tai atspindi ir BPK nuostatų sisteminė analizė. Jau minėta, kad, pavyzdžiui, ieškovas baudžiamajame procese turi ar gali turėti materialųjį teisinį ir procesinį teisinį interesus. Taigi šio proceso dalyvio interesas paprastai yra privatus ir individualus, nes ieškovo reikalavimų baudžiamajame procese esmė – atlyginti nusikalstama veika padarytą turtinę ir/ar neturtinę žalą. Specialių žinių subjekto interesas baudžiamajame procese laikytinas viešu, kadangi specialistas ar ekspertas, atlikdami jiems pavestas užduotis, turi įgyvendinti poreikį pateikti baudžiamąjį procesą vykdančiams subjektams (teismui, prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui) objektyviai ir nešališkai atlikto ekspertinio tyrimo rezultatą ir tokiu būdu atsakyti į specialių žinių reikalaujančius klausimus, kuriems atsakyti, pavyzdžiui, teisėjas, atitinkamų išsamių mokslo, technikos, meno ar kitos srities žinių (išskyrus teises) neturi. Taigi aptariamas subjektas dėl jo vykdomos profesinės – procesinės veiklos netgi gali būti prilyginamas valstybės tarnautojui.

Trečia, dėmesys atkreiptinas į aptariamų baudžiamajo proceso teisinių santykių subjektų – ieškovo/atsakovo ir eksperto/specialisto dalyvavimo procese ypatumą – t. y. jų (ne)pakeičiamumą. Atsižvelgiant į prieš tai aptartus skirtumus darytina išvada, kad paprastai asmuo, kuris, pavyzdžiui, dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimo su reikalavimu kreipiasi į ikiteisminio tyrimo institucijas ar teismą, įgijęs procesinį civilinio ieškovo statusą nėra pakeičiamas proceso dalyvis. Kitaip sakant, faktinis asmens tapimo ieškovu pagrindas, t. y. žalos faktas ir ryšys su nusikalstama veika, sukuria šio proceso dalyvio nepakeičiamumo savybę. Tuo tarpu specialių žinių subjektai – tai pagalbinę procesinę funkciją atliekantys ir pagal pareigas bei profesiją baudžiamajame procese dalyvaujantys asmenys. Nereta praktinė situacija baudžiamųjų bylų teismų praktikoje liudija, kad nesant objektyvios galimybės apklausti specialistą ar ekspertą (esant BPK 284 ir 285 straipsniuose numatytiems pagrindams) teisme, esant galimybei kviečiamas kitas ekspertinės tyrimo institucijos, kurioje dirbo pirmiau išvadą ar ekspertizės aktą surašęs specialistas ar ekspertas, atstovas. Tai rodo, kad ekspertas ar specialistas baudžiamajame procese tam tikrais atvejais gali būti pakeičiamas, kas iš principo yra negalima kalbant apie, pvz., civilinį ieškovą (išskyrus procesinį teisių perėmimą, kurį nulemia materialinių subjektinių teisių perėmimas, tačiau ir tokiu atveju yra išlaikomas ieškinio reikalavimų tęstinumas).

Ketvirta, prieš tai formuluojami teiginiai leidžia išskirti, pvz., ieškovą, nuo specialių žinių subjekto dar ir tuo, kad paprastai specialistas ar ekspertas baudžiamajame procese dalyvauja *ad hoc* (t. y. konkrečiai situacijai) principu. Tai reiškia, kad šio subjekto dalyvavimas baudžiamajame procese yra fragmentinis, epizodinis – tiek, kiek reikia pateikti išvadą ar ekspertizės aktą, pateikti paaiškinimus atliekant duomenų rinkimo procesinius veiksmus, teikti paaiškinimus teisme apie išvadoje ar ekspertizės akte formuluojamus teiginius ir t. t. Tuo tarpu civilinio ieškovo dalyvavimui būdingas nuolatinumas. Nuo nusikalstamos veikos nukentėjusio asmens – civilinio ieškovo dalyvavimas procese aktualus tiek, kiek tai reikalinga formuojant ir palaikant ieškinio reikalavimus. Tai gali trukti iki galutinio procesinio baigiamojo akto priėmimo, tiek ir iki momento, kuomet savanoriškai atlyginama nusikalstama veika padaryta žala.

¹⁵ Žr. išnašą Nr. 10: R. Žibaitė-Neliubšienė, p. 173.

¹⁶ E. Matuizienė, „Dispozityvumo samprata baudžiamajame procese“, *Socialinių mokslų studijos* (2009, t. 4(4)), 306 p.

Taigi BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkte užprogramuotas draudimas specialistui ar ekspertui dalyvauti procese, jeigu jis toje byloje yra, pvz., ieškovas ar atsakovas, grindžiamas ne tik pirmiau aprašytu šių proceso subjektų nesuderinamu statusu, bet, kas svarbiausia, siekiu užkirsti kelią nesąžiningo baudžiamojo proceso konkrečioje byloje prielaidoms. Priešingu atveju, t. y. nesant tokio draudimo, konkrečiame baudžiamajame procese iškiltų iš principo skirtingų proceso subjektų statuso kolizijos problema. T. y. hipotetiškai situacija būtų tokia, kad, pvz., individualų ir privatų materialųjį teisinį ir procesinį teisinį interesus turinčio asmens, t. y. ieškovo, kuris tame pačiame baudžiamajame procese dalyvauja ir kaip specialistas ar ekspertas, ekspertinė išvada sukeltų esmines ir rimtas abejones dėl tokių ikiteisminiam tyrimui ir baudžiamosios bylos nagrinėjimui reikšmingų duomenų patikimumo. Ar duomenys (įrodymai) yra patikimi, nustatoma išanalizavus jų gavimo tvarką, patikrinus BPK nustatytais veiksmais ir palyginus su kitais byloje esančiais įrodymais. Vadinasi, analizuojamas draudimas sudaro prielaidas užtikrinti, kad tiek pats duomenų (įrodymų) šaltinis, tiek ir BPK įtvirtinta duomenų rinkimo procesinė forma turi garantuoti, kad baudžiamajame procese nesusidarytų situacijos, kuomet vieno ir to paties subjekto dvigubas procesinis statusas (apimantis dvi nesuderinamas procesines funkcijas) griauna pasitikėjimą baudžiamojo proceso sąžiningumu, teisingumu. Doktrinoje šiuo klausimu pažymima, jog „specialiųjų žinių turinčių subjektų realų nešališkumą įmanoma užtikrinti tik tada, kai jie baudžiamajame procese yra savarankiški proceso dalyviai, kurių statusas nesikerta ir nesutampa su kitų proceso dalyvių statusu ir kai jie nėra susiję su kitais proceso dalyviais ne tik asmeniniais, bet ir tarnybiniais, instituciniais ryšiais“¹⁷.

Taigi ištis, BPK įtvirtintas draudimas ekspertui ir specialistui tame pačiame baudžiamajame procese įgyti dar ir, pavyzdžiui, ieškovo statusą, sustiprina baudžiamojo proceso sąžiningumo siekį. Šis principas reiškia, kad teismas privalo besąlygiškai laikytis konstitucinių principų ir juos įtvirtinančių įstatymų reikalavimų dėl baudžiamojo proceso šalių lygybės įstatymui ir teismui, būti bešališkas ir nepriklausomas. Tai svarbiausios prielaidos, kad teisme būtų visapusiškai, nuodugnai bei objektyviai iširtos bylos aplinkybės ir nustatyta tiesa bei teisingai pritaikyti baudžiamieji įstatymai. Konstitucinėje jurisprudencijoje pabrėžiama, kad vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija. Kartu Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtintas asmens teisės į tinkamą teismo procesą principas, kurio laikymasis yra būtina sąlyga teisingai išspręsti bylą¹⁸.

Todėl pritartina teisinėje literatūroje formuluojamiems teiginiais, kad „teisinėje valstybėje siekis nustatyti materialiąją tiesą taip pat neturėtų būti priešinamas su asmens teisių apsauga. Baudžiamosios justicijos efektyvumas (funkcionalus pajėgumas) [...], nors ir itin reikšmingas teisinės valstybės sąrangos reikalavimas, negali būti matuojamas vien materialiuoju teisingumu. Teisinėje valstybėje efektyvi baudžiamoji justicija yra tik tokia, kuri kiek įmanoma sėkmingai nustato tiesą baudžiamajame procese ir kartu kiek įmanoma veiksmingai saugo proceso dalyvių, taip pat asmenų, kurie vienaip ar kitaip susiję su baudžiamuoju procesu, teises ir teisėtus interesus

¹⁷ M. Gušauskienė, L. Belevičius, „Ar visada specialių žinių panaudojimo baudžiamojoje byloje rezultatai laikytini patikimu įrodymų šaltiniu?“, *Teisės apžvalga* (2016, Nr. 2), 338 p.

¹⁸ Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas), *Žin.* (2013, Nr. 119–6005).

[...]. Draudimas naudoti neleistinus įrodymus neabejotinai yra sąžiningo (teisingo) proceso elementas [...], todėl jo priešinimas su tiesos nustatymu iš esmės reikštų tiesos ir proceso sąžiningumo (teisingumo) supriešinimą, o tiksliau – proceso sąžiningumo (teisingumo) paaukojimą dėl tiesos¹⁹.

Apibendrinant darytina išvada, kad BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytas draudimas specialistui ar ekspertui dalyvauti procese, jeigu jis toje byloje yra *inter alia* civilinis ieškovas ar atsakovas, yra formalus ir nereikalauja nustatyti objektyviųjų ar subjektyviųjų šališkumo pagrindų. Sykiu pabrėžtina, kad BPK įtvirtintas reglamentavimas, kuris grindžiamas teisinio reguliavimo metodu – „leidžiama tai, kas numatyta įstatyme“, nediferencijuoja ir nenumato jokių išimčių ar sąlygų, galinčių leisti tame baudžiamajame procese dalyvaujančiam civiliniam ieškovui ar atsakovui kartu tapti ir specialiu žinių subjektu. Be kita ko, atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad lyginamuoju požiūriu analizuojamas draudimas yra įtvirtintas ir kituose procesiniuose įstatymuose. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso²⁰ (toliau – CPK) 67 straipsnio 2 dalyje netgi detaliau ir konkrečiau nei palyginti su BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punktu numatyta, kad ekspertas negali dalyvauti nagrinėjant bylą, jeigu jis yra dėl tarnybos ar kitaip priklausomas bent nuo vienos iš šalių ar kitų dalyvaujančių byloje asmenų.

TEISMŲ PRAKTIKOS DĖL BPK 58 STRAIPSNIO 1 DALIES 1 PUNKTO TAIKymo VERTINIMAS BAUDŽIAMOJO PROCESO SAŽININGUMO KONTEKSTE

Baudžiamąjo proceso teisės doktrinoje jau kuris laikas siekiama atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvos teismų baudžiamųjų bylų praktikoje BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatos, kiek tai susiję su specialių žinių subjekto negalėjimu tame pačiame baudžiamajame procese įgyti dar ir, pavyzdžiui, ieškovo statusą, yra aiškinamos pernelyg lanksčiai ir neretai nukrypstama nuo teisingo įstatymo taikymo. Štai, šiuo klausimu rašoma, kad „teismams vertinant specialistų ir ekspertų pateiktas išvadas ignoruojamas dar vienas svarbus aspektas – šių proceso dalyvių tarnybinis (ne)priklausomumas ir (ne)šališkumas. Didžioji dalis specialistų ir teismo ekspertų dirba valstybinėse ekspertų įstaigose, yra valstybės tarnautojai arba jiems prilyginami, tarnybiškai pavaldūs ir priklausomi, ir tai tam tikrais atvejais kelia abejonių dėl realaus tokių specialistų bei ekspertų nepriklausomumo ir nešališkumo²¹. Ypač ši problema, pasak autorių, išryškėja tada, kai specialių žinių subjektai yra tiesiogiai pavaldūs valstybės institucijai, kuri konkrečiame baudžiamajame procese dalyvauja kaip konkretų materialinį interesą turintis proceso dalyvis.

Neabejotinai sutiktina, kad „specialisto ir eksperto realų nešališkumą įmanoma užtikrinti tik tada, kai jis baudžiamajame procese yra savarankiškas proceso dalyvis, kurio statusas nesikerta ir nesutampa su kito proceso dalyvio statusu, ir kai jis nėra susijęs su kitais proceso dalyviais ne

¹⁹ A. Juozapavičius, E. Leonaitė, „Procedūriniai įrodymų leistinumų aspektai baudžiamajame procese“, *Teisė* (2021, Nr. 121), 91 p.

²⁰ LR Civilinio proceso kodeksas (oficialus tekstas su pakeitimais iki 2024 m. lapkričio 30 d.), *Žin.* (2002, Nr. 36–1340).

²¹ *Žr.* išnašą Nr. 17: M. Gušauskienė, L. Belevičius, p. 337–338.

tik asmeniniais, bet ir tarnybiniais, instituciniais ryšiais. Tačiau, kaip minėta, „valstybiniai“ specialistai bei ekspertai neretai yra susiję darbo santykiais su kitais proceso dalyviais; pvz., Valstybinė mokesčių inspekcija baudžiamajame byloje pareiškia civilinį ieškinį dėl valstybei padarytos žalos nesumokėjus privalomųjų mokesčių ir tampa proceso dalyve – civiliniu ieškovu, o išvadą dėl galbūt įtariamąjį vykdytos veiklos ir mokesčių prievolių įvykdymo kaip specialistai teikia toje pačioje Inspekcijoje dirbantys asmenys. Tokiu atveju kyla pagrįstų abejonių dėl specialisto – civilinio ieškovo darbuotojo – institucinio nešališkumo, nepriklausomumo ir teikiamos išvados pagrįstumo. Šis aspektas dažniausiai ignoruojamas motyvuojant, kad teikdami specialisto, eksperto išvadas asmenys yra išpėjami dėl baudžiamosios atsakomybės už žinomai melagingos išvados davimą ir jau vien tai neva yra pakankama garantija, užtikrinanti jų nešališkumą procese. Žinoma, specialistas ar ekspertas yra atitinkamai išpėjamas ir dėl to turėtų vengti formuluoti akivaizdžiai neteisingas išvadas, tačiau negalima atmesti žmogiškųjų subjektyvių faktorių įtakos, nes darbuotojas, būdamas lojalus darbdaviui ir tiesiogiai nuo jo priklausomas, bent jau subjektyviai visada yra orientuotas palaikyti darbdavio (šiuo atveju civilinio ieškovo) požiūrį ir tai gali daryti įtaką išvadų teisingumui bei patikimumui. [...] minėta situacija nėra tinkama ir dėl to, kad ta pati įstaiga (pvz., Valstybinė mokesčių inspekcija) konkrečiame procese turi du tarpusavyje nederančius proceso dalyvio statusus – civilinio ieškovo ir specialisto. Tokių procesinių situacijų turėtų būti vengiama ir siekiant užtikrinti teikiamų išvadų nešališkumą, tyrimai neturėtų būti pavedami atlikti specialistams ir ekspertams, kurie yra darbo santykiais susiję su valstybės institucija, toje baudžiamajame byloje turinčia ir kitą procesinį statusą (ikiteisminio tyrimo įstaigos, civilinio ieškovo ar pan.)²².

Ir išties, kad tai yra sisteminė reglamentavimo ir, neišvengiamai, praktinio taikymo problema, aprašoma ir kituose tyrimuose, kuriuose diskutuojama apie ekspertinių tyrimo institucijų ir ikiteisminio tyrimo įstaigų (pvz., Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos), o taip pat ir ieškovo statusu galinčių dalyvauti institucijų (pvz., Valstybinė mokesčių inspekcija, Aplinkos apsaugos departamentas ir pan.) monopolijai artimą santykį²³. Šis santykis ir kelia pagrįstas abejones dėl to, ar išties su minėtomis institucijomis siejamų specialiųjų žinių subjektų teikiamos specialistų išvados, ekspertizės aktai atliepia skaidrumo, nešališkumo reikalavimus.

Šią problemą išvelgė ir kiti autoriai, akcentavę specialiųjų žinių subjektų ir ikiteisminio tyrimo įstaigų, kitų proceso dalyvių (pvz., ieškovo) institucinio pavaldumo santykių galimai nulemtą su objektyvumu menkai suderinamą ekspertinę išvadą ir pan. Netgi rašoma, kad tokie specialiųjų žinių subjektai gali būti „kontroliuojami, galintys duoti reikiamą kaltinimui išvadą, taip vadinami, „kišeniniai specialistai“; kad „dabartiniame procese esanti specialisto procesinė padėtis netoleruotina dėl jo procesinio nesavistovumo“, galiausiai pabrėžiama, kad „ekspertinės įstaigos ir juose dirbantys ekspertai pagal procesinius nepriklausomų ekspertinių tyrimų principus privalo turėti organizacinį, finansinį ir teisinį nepriklausomumą. Ekspertinės įstaigos ekspertai turėtų turėti analogišką teisėjui procesinį statusą“ ir kt.²⁴

²² Žr. ten pat, 338–339 p.

²³ K. Kurapka, *Specialiųjų žinių panaudojimas administraciniame procese, Daktaro disertacija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2020), p. 53; K. Kurapka, „Specialisto statuso reglamentavimas Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse“, *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika XI: mokslinių straipsnių rinkinys*, (Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2015), p. 159–171.

²⁴ K. Stungys, „Laidojame ekspertizę – laidojame ne tik teisingumą“, Iš *Bernardinai*, prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2014-04-02-kestutis-stungys-laidojame-ekspertize-laidoja-me-ne-tik-teisinguma/>

Taigi baudžiamojo proceso teisės mokslo atstovai, sykiu aktyviai dalyvaujantys ir teisinėje praktikoje, itin akcentuoja tinkamo specialių žinių subjekto parinkimą baudžiamajame procese – „tinkamo teismo eksperto parinkimas konkrečiai ekspertizei atlikti yra vienas iš sėkmingos eksperto veiklos veiksnių, lemiančių ekspertizės rezultatyvumą tinkamam ir teisingam baudžiamosios bylos išnagrinėjimui. Teismas, skirdamas ekspertizę konkrečiam teismo ekspertui, privalo nustatyti teismo eksperto mokslinę kompetenciją ir kompetenciją atlikti atitinkamą ekspertizę. Vadinasi, teisėjas pirmiausiai privalo identifikuoti ekspertizei reikalingas specialias žinias, o tada pavesti užduotį atlikti kompetentingam teismo ekspertui“²⁵. Kartu pastebėtina, kad ekspertinius tyrimus atlikusių specialių žinių subjektų *galimas interesų konfliktas yra kaip vienas iš galimų faktorių, kuriuos turi aiškintis baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas*²⁶. Be to, skiriant ekspertizę svarbu parinkti tokį ekspertą, *kurio nešališkumas ir kompetencija pateikti išvadą nekeltų abejonių*, todėl teismas turi išsiaiškinti, ar asmuo, kurį siūloma skirti ekspertu, disponuoja reikalingomis specialiomis žiniomis, ar šios žinios yra būtent tais klausimais, kuriuos reikia išsiaiškinti.

Tai, kad analizuojama problema nėra tik teorinio lygmens, bet tiesiogiai susijusi ir su teisės taikymo aktualijomis praktinėse situacijose patvirtina ir žemiau cituojama teismų praktika. Siekiant kuo labiau išryškinti šališkumo ir/arba interesų konflikto aspektą, draudžiantį tam tikrų proceso subjektų daugetą *ad hoc* byloje, lyginamuoju aspektu galima pasitelkti ir teismų nagrinėtų civilinių bylų praktiką, iliustruojančią teismų požiūrį į specialių žinių subjektų sąsajas su viena ar kita proceso šalimi ir viso to reikšmę proceso teisingumui. Antai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014-04-18 nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-223/2014 nurodoma²⁷:

„Nagrinėjamoje byloje teismai konstatavo ne tik faktą, kad ekspertas L. P. L. – dažnas atsakovo AB „Lietuvos geležinkeliai“ darbų vadovas ir vykdytojas, kuris, atsižvelgiant į išdėstytą nušalinimo instituto taikymo praktiką, yra pats savaime reikšmingas sprendžiant dėl eksperto objektyvaus šališkumo požymių. Taip pat nustatyta, kad byloje esantį ekspertizės aktą versti į lietuvių kalbą 2010 m. liepos 12 d. pateikė ir už vertimą sumokėjo ne ekspertai, bet atsakovas AB „Lietuvos geležinkeliai“, o akte nurodyta jo surašymo data – 2010 m. lapkričio 15 d., t. y. vėlesnė nei pateikimo versti. Dėl to teismai pagrįstai sprendė, kad tokios aplinkybės, patvirtinančios išskirtines atsakovo AB „Lietuvos geležinkeliai“ galimybes susipažinti su ekspertizės išvada dar iki surašant jos galutinę redakciją, pateiktą teismui, sudaro pagrindą abejoti eksperto L. P. L. nešališkumu. Kasacinio teismo teisėjų kolegija atkreipia dėmesį į tai, kad nurodyta ekspertizės išvada yra kolegiali, parengta bendrai visų trijų ją atlikusių ekspertų, jiems bendradarbiaujant, todėl nėra galimybės atskirti vieno eksperto veiksmų įtakos ekspertizei ir jos išvadoms nuo kitų ekspertų veiksmų. Pažymėtina, kad būtent L. P. L. kiti du ekspertizę atlikę ekspertai įgaliojys gauti ir pateikti dokumentus, atstovauti jiems teismuose, atlikti kitus veiksmus. Taigi duomenys apie vieno iš ekspertizę atlikusių komisijos ekspertų šališkumą yra pagrindas tokią ekspertizę pripažinti neteisėta, todėl pirmosios ir apeliacinės instancijų teismai jos išvada byloje rėmėsi nepagrįstai.“

²⁵ G. Juodkaitė-Granskienė, „Dar kartą apie teismo eksperto kompetenciją“, *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?* (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014), p. 340.

²⁶ R. Ažubalytė, „Specialiųjų žinių vertinimas įrodinėjimo procese: bendrieji procedūriniai ir materialieji reikalavimai pagal baudžiamųjų bylų teismų praktiką“, *Jurisprudencija* (2023, t. 30(2)) 334 p.

²⁷ Žr. išnašą Nr. 10: R. Žibaitė-Neliubšienė, p. 181–182.

Kitoje byloje – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2023-01-04 nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-43-313/2023 taipogi pastebima į interesų konfliktą patekusio specialių žinių subjekto nusišalinimo konkrečiame procese reikšmė. Taigi šioje nutartyje rašoma²⁸ (50 punktas):

„Kitas deontologinės ekspertizės trūkumas – kad dėl vieno iš ekspertinį tyrimą atlikusios ir bendras išvadas tvirtinusios komisijos narių – specialistės-konsultantės gydytojos ginekologės R. A. – nustatyta faktų, kurie kelia abejonių dėl atitikties nešališkumo reikalavimui. Teismai nustatė, kad dėl galimo interesų konflikto ši specialistė pareiškė nusišalinimą nuo proceso, t. y. kviečiama į teismo posėdį atsisakė teikti paaiškinimus dėl ekspertizės akto išvadų dėl kolegės, draugo, bičiulio K. K. veiksmų. Teisėjų kolegija nurodo, kad, esant tokio pobūdžio deontologinės ekspertizės komisijos narės santykiui su asmeniu, dėl kurio veiksmų turi būti atliekama ekspertizė, interesų konflikto tikimybei, specialistas turi nusišalinti nuo ekspertizės atlikimo. Jei vis dėlto specialistas laiku nenusišalina, atlieka tyrimą, tvirtina išvadas, tai suponuoja pagrindą teismui abejoti ekspertizės išvadų patikimumu bei objektyvumu, jomis nesivadovauti. Ekspertizės išvada yra kolegiali, parengta visų trijų ją atlikusių ekspertų, jiems bendradarbiaujant, todėl nėra galimybės atskirti vieno eksperto veiksmų įtakos ekspertizei ir jos išvadoms nuo kitų ekspertų veiksmų įtakos.“

Šie teismų praktikos pavyzdžiai neabejotinai patvirtina situacijų, kuomet konkrečioje byloje specialių žinių subjektas tiesiogiai siejamas su viena iš proceso šalių, netoleravimą. Kitaip sakant, nurodytoje byloje teismai išvėlgė interesų konfliktą, kurį ir nulėmė proceso šalies santykio su ekspertu pobūdis, ankstesni ryšiai, darbo, tarnybiniai (paslaugų) santykiai ir t. t. Taigi kiekvienoje byloje, kurioje esama objektyvaus poreikio remtis specialių žinių šaltiniais, itin svarbų vaidmenį užima eksperto ar specialisto nešališkumas.

Žinoma, jokių būdu nederėtų tiesmukai tapatinti specialių žinių subjektų dalyvavimo procesinių formų civiliniame ir baudžiamajame procesuose. Vis dėlto, proceso sąžiningumo (teisingumo) reikalavimo kontekste specialių žinių subjekto dalyvavimo teisiniame procese nešališkumas ir interesų konflikto su kitais proceso subjektais nebuvimas (vengimas) yra vienintelė ir kone svarbiausia siekiamybė ir kartu BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatyto nušalinimo pagrindo racionalus paaiškinimas.

Tiesa, teismų praktika baudžiamosiose bylose analizuojamu klausimu formuojama kiek kitaip. Štai, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2024-06-11 nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-101-654/2024²⁹, be kita ko, nurodoma:

„Kasaciniuose skunduose kasatoriai kelia išvadas pateikusių VMI specialistų šališkumo klausimą. Kasatoriai nurodo, kad, VMI specialistams atlikus UAB „AF“ tyrimą, suskaičiavus ir išvadoje pateikus bendrovės nesumokėtų mokesčių sumą, o VMI pateikus civilinį ieškinį, kurio pagrindas buvo specialisčių pateikta išvada, ir šioje byloje dalyvavus kaip civilinei ieškovei, susidarė situacija, kai tas pats subjektas – VMI – byloje dalyvavo ir kaip specialistas, ir kaip civilinis ieškovas, o civilinis ieškiny buvo grindžiamas savo pačių skaičiavimais. Kasatorių teigimu, tokia situacija neatitinka BPK reikalaujamo specialistų nešališkumo principo. Kasatoriai ginčija BPK 57 ir 58 straipsnių taikymą. [...]

²⁸ *L.B. prieš viešąją įstaigą (duomenys neskelbtini)*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2023, Nr. e3K-3-43-313).

²⁹ *Valstybė prieš A.S., Z.S.*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2024, Nr. 2K-101-654).

16. Kasatorių argumentai dėl specialistų, dirbančių juridiniame asmenyje, šališkumo ir to paties juridinio asmens buvimo byloje civiliniu ieškovu negalimumo nėra pagrįsti. Absoliučioje daugumoje bylų, kuriose yra padaryta žala, žalą apskaičiuoja ir įrodinėja pats žalą patyręs asmuo, tik dažniausiai tokiems skaičiavimams nereikia taikyti sudėtingesnių tyrimų. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo (toliau – ir MAĮ) 15 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybės institucija, atsakinga už šio įstatymo 13 straipsnyje nurodytų mokesčių, išskyrus muitus, administravimą Lietuvos Respublikoje, yra Valstybinė mokesčių inspekcija, o pagal to paties straipsnio 3 dalį, jokios kitos valstybės įstaigos arba institucijos negali atlikti mokesčių administratoriaus funkcijų, išskyrus šiame įstatyme arba atitinkamo mokesčio įstatyme tiesiogiai nustatytus atvejus. VMI uždaviniai yra įgyvendinti mokesčių įstatymus ir užtikrinti, kad mokesčiai į biudžetą būtų sumokėti (MAĮ 19 straipsnio 1 dalies 3 punktas), o viena iš mokesčių administratoriaus pareigų yra ginti teisėtus valstybės interesus (MAĮ 32 straipsnio 4 punktas). [...] Tik centriniam mokesčių administratoriui suteikta funkcija atstovauti valstybės interesams teismuose ir kitose institucijose (MAĮ 25 straipsnio 1 dalies 11 punktas), ir tik vietiniam mokesčių administratoriui suteikta funkcija pagal Baudžiamojo proceso kodekso nuostatas teikti specialisto išvadas, susijusias su mokesčių apskaičiavimu, deklaravimu ir sumokėjimu (MAĮ 26 straipsnio 1 dalies 8 punktas).

17. Iš šių MAĮ nuostatų matyti, kad VMI yra vienintelė valstybės institucija, veikianti mokesčių administravimo srityje, kurią įstatymas įpareigoja atstovauti valstybei su mokesčių mokėjimu susijusiais klausimais. Toks VMI statusas lemia, kad ji turi tinkamas galimybes atlikti savo funkcijas – tiek kvalifikuotus šios srities specialistus, tiek tinkamą teisinę bazę, leidžiančią nustatyti nesumokėtus mokesčius net ir tais atvejais, kai buhalterinės apskaitos dokumentai nėra išsaugoti, o byloje yra neoficiali buhalterija. VMI funkcijų atlikimo išskirtinę reikšmę parodo tai, kad byloje pasitelktas Lietuvos teismo ekspertizės centro ekspertas negalėjo nustatyti nesumokėtų mokesčių, nes neturi metodikos, kaip juos skaičiuoti tokiais atvejais, kai nėra bendrovės buhalterinės apskaitos dokumentų. Tačiau negali būti tokios situacijos, kad padaryta žala negalėtų būti apskaičiuota dėl formalių priežasčių ir jos atlyginimas negalėtų būti priteistas iš ją padariusio asmens. Įstatymas įtvirtina, kad viena iš VMI veiklos formų – specialisto išvadų teikimas baudžiamosiose bylose, kai reikia nustatyti valstybei nesumokėtus mokesčius. Tokiais atvejais specialisto išvada yra žalos apskaičiavimo forma, kuria pasinaudoja civilinis ieškovas jam padarytai žalai apskaičiuoti. Kita vertus, valstybė jos atstovavimo teisme, taip pat ir dėl nesumokėtų mokesčių priteisimo, funkciją ir specialisto išvadų dėl nesumokėtų mokesčių pateikimo funkciją atskyrė tarp nors organizacine prasme ir pavaldžių, tačiau struktūriškai skirtingų padalinių. Tokiu atveju, nesant įrodymų dėl VMI darbuotojų šališkumo ar jiems daryto poveikio, teisėjų kolegija neturi pagrindo konstatuoti BPK 57 ir 58 straipsnių pažeidimų.“

Išlaikant korektiškumą ir nevertinant cituotos teismų praktikos teisingumo aspektu, vis tik pastebėtina, jog minėtos ištraukos kontekstas atskleidžia Lietuvos aukštesniųjų teismų formuojamą praktiką *in concreto* (liet. konkrečioje sprendimoje situacijoje), pagal kurią BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatos imperatyvui tarsi būdingos kituose įstatymuose numatytos išimtys. Šiuo konkrečiu atveju tai būtų Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas³⁰. Tačiau su tokia teismų praktikoje formuojama pozicija negalima sutikti dėl keleto priežasčių.

³⁰ LR Mokesčių administravimo įstatymas (oficialus tekstas su pakeitimais nuo 2024 m. lapkričio 1 d. iki 2026 m. birželio 29 d.), *Žin.* (2004, Nr. 63–2243).

Pirma, pozityviojoje teisėje, t. y. kalbant apie aktualų teisinį reguliavimą, situacija, kuomet susikerta teisės normos, vadinama normų kolizija. Pastaroji suprantama kaip vidinis teisės prieštaravimas, kai susikertančių teisės normų reguliuojamojo poveikio negalima pateisinti remiantis konkuruojančiais teisės principais³¹. Todėl kiekvienu konkrečiu atveju turi būti vertinama, kuriai iš susikertančių teisės normų (teisės aktų) turi būti taikoma pirmenybė kitos normos atžvilgiu.

Antra, suvokiant, kad viena kitai prieštaraujančios teisės normos, kurios turėdamos atitinkamą teisinį svorį, yra susijusios su tuo pačiu reguliuotinu visuomeniniu santykiu, ir kartu jos yra galiojančios, turi būti sprendžiama kaip egzistuojančią koliziją būtų galima pašalinti. Ne tik Konstitucinės justicijos byloje (pvz., Konstitucinio Teismo 2006-01-16 nutarimas³²), bet ir teisės doktrinoje šiuo klausimu nurodoma, kad būtent teisės principai ir atlieka kolizijų šalinimo funkciją – „kai yra kelių teisės normų kolizija, pirmumą reikia teikti normai, kuri labiau atitinka teisės principų esmę. Tais atvejais, kai nustatoma teisės normos ir teisės principo kolizija, normą būtina aiškinti taip, kad būtų pašalintas jos prieštaravimas principams, tai yra pirmenybė turi būti teikiama teisės principui“³³.

Trečia, kaip jau minėta, BPK 57 straipsnio, 58 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatų reikšmingumą lemia nešališkumas kaip sudėtinė sąžiningo (teisingo) baudžiamojo proceso principo dalis. Taigi nešališkumo principo raiška atsispindi ir BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatose, skirtose užtikrinti asmenų, padedančių nustatyti tiesą byloje, objektyvumą ir nešališkumą³⁴. Vadinasi, analizuojama nuostata, įtvirtinanti draudimą asmeniui dalyvauti kaip ekspertui arba specialistui, jeigu tas asmuo tame pačiame baudžiamajame procese jau dalyvauja kaip, pavyzdžiui, ieškovas, laikytina norma-principu, turinčiu stipresnį reguliacinį poveikį.

Ketvirta, BPK 4 straipsnio 1 dalies nuostata, kad proceso tvarką nustato Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, kuris proceso veiksmų atlikimo metu leidžia papildomai argumentuoti, kad joks kitas įstatymas, nesvarbu, priimtas vėliau nei BPK ar pan., nereguliuoja eksperto ar specialisto negalėjimo dalyvauti tame pačiame baudžiamajame procese, kuriame jis dalyvauja kaip ieškovas, pagrindų. Teisės aktai, t. y. ar tai būtų mokesčių administravimo, ar aplinkosaugos, ar eismo įvykių, ar pan. srityse ir t. t., kurie reglamentuoja specialių žinių subjektų kompetenciją ir veiklos ribas, yra skirti apibrėžti teisinio statuso ir kompetencijos klausimus, bet ne pakeisti BPK teisinės nuostatas. Tiesa, analogijos pagrindu galima paminėti kai kurias BPK nuostatas, kurios laikytinos specialiomis BPK 4 straipsnio 1 dalies atžvilgiu. Pavyzdžiui, BPK 113 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad kai nagrinėjant civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje kyla klausimų, kurių sprendimo šis Kodeksas nereglamentuoja, taikomos atitinkamos civilinio proceso normos, jeigu jos neprieštarauja baudžiamojo proceso normoms. Taigi pastaroji norma laikytina blanketine, t. y. numatanti BPK 4 straipsnio 1 dalies išimtį. Grįžtant prie BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkte įtvirtinto draudimo, jokios išimtys ar nuorodos į kitus teisės aktus nenumatytos, joks teisinio reguliavimo diferencijavimas šiuo

³¹ K. Jankauskas, *Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje, Daktaro disertacija* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2005), p. 21.

³² Plačiau žr.: R. Ažubalytė, „Baudžiamojo proceso principai: teisės spragų šalinimas“, *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų, Mokslinių straipsnių rinkinys* (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012), p. 13–33.

³³ R. Latvelė, *Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę, Daktaro disertacija* (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010), p. 119.

³⁴ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I-IV dalys (1 – 220 straipsniai)* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003), p. 158.

klausimu neįtvirtintas. Todėl nėra jokio pagrindo išvadai, kad BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkto aiškinimui ir taikymui gali būti taikomos kokios nors išimtys.

Penkta, atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatos nesudaro prielaidų tam tikroms valstybinio valdymo institucijoms, kaip pavyzdžiui, Valstybinei mokesčių inspekcijai, Aplinkos apsaugos departamentui ir kitoms, kurios pagal kompetenciją turi teisę teikti ieškinius dėl nesumokėtų mokesčių ir t. t., dėl padarytos žalos aplinkai ir pan., drausti tai daryti baudžiamojo proceso metu. Išties, esant pagrindui teikti tokius ieškinius, minėtos institucijos turi teisę ir pareigą tai daryti. Antai, Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės įstatymo³⁵ 3 straipsnio 10 punkte numatyta, kad siekdami užtikrinti teisėtumą ir teisėtvarką aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo srityje, aplinkos apsaugos valstybinę kontrolę vykdanči institucija ir aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės pareigūnai nustatyta tvarka įvertina aplinkos apsaugos įstatymų ar kitų teisės aktų pažeidimais padarytą žalą aplinkai ir teikia ieškinius dėl jos atlyginimo. Tai visiškai atitinka ir baudžiamajame procese taikomą principą, kad būtent ieškovas formuluoja ir įrodinėja žalos faktą bei dydį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šiuo klausimu yra nurodęs, kad BPK normos tiesiogiai nereglamentuoja, kas turi įrodinėti ieškinių dydį, tačiau, įvertinus BPK 7 straipsnyje nurodytą taisyklę, kad bylos teisme nagrinėjamos laikantis rungimosi principo, ir BPK 44 straipsnio 10 dalies bei 110 straipsnio nuostatas apie nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo teises ir pareigas, darytina išvada, kad ieškinių pagrįstumą ir dydį turi pagrįsti nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo (civilinis ieškovas)³⁶. Taigi, pavyzdžiui, kaip ieškovas dalyvaujantis juridinis asmuo per savo atstovą gali įvertinti įstatymų ir kitų teisės aktų pažeidimus bei jų pagrindu formuluoti ieškinių (žalos faktą ir dydį) bei jį pareikšti baudžiamojo proceso metu. Tačiau taip pat pastebėtina, kad tas pats juridinis asmuo, kuris baudžiamajame procese *jau dalyvauja kaip civilinis ieškovas*, nebeteri teisės *a posteriori* dalyvauti ir kaip ekspertas ar specialistas tame pačiame baudžiamajame procese. Šiame straipsnyje jau minėta, kad šis draudimas yra formalus ir jokie kiti papildomi šiam draudimui pagrįsti argumentai būtų pertekliniai. Vadinasi, BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkto formuluotės konstrukcija, kad *ekspertas ar specialistas nebegali dalyvauti procese jeigu jis toje byloje yra civilinis ieškovas*, reiškia, kad tas pats subjektas pirmiau įgijęs ieškovo statusą ir juo esantis nebegali įgyti kito – specialių žinių subjekto statuso. Kitaip sakant, BPK įsakmiai įtvirtinta nurodomų proceso subjektų sutapties tame pačiame procese negalimumo taisyklė.

Taigi galima teigti, kad BPK įtvirtintas nušalinimo institutas, kiek tai susiję su negalimumu ekspertui ar specialistui dalyvauti baudžiamajame procese, jeigu jis šiame procese yra civilinis ieškovas, *expressis verbis* nenumato jokių išimčių ar diferencijuotų nuostatų, kurios nedraustu eksperto ar specialisto ir civilinio ieškovo sutapties tame pačiame baudžiamajame procese. Lietuvos Respublikos teisės aktai, reglamentuojantys tam tikrų subjektų kompetenciją teikti specialisto išvadas baudžiamosiose bylose, o taip pat dalyvauti pareiškiant civilinius ieškinius šiose baudžiamosiose bylose, nepakeičia ir niekaip nepapildo BK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkte reglamentuojamo draudimo. Netgi pirmiau cituotos teismų praktikos baudžiamosiose bylose teiginiai, kad „valstybė jos atstovavimo teisme, taip pat ir dėl nesumokėtų mokesčių priteisimo, funkciją ir specialisto išvadų dėl nesumokėtų mokesčių pateikimo funkciją atskyrė tarp nors

³⁵ LR Aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės įstatymas (oficialus tekstas su pakeitimais nuo 2024 m. sausio 1 d.), *Žin.* (2002, Nr. 72-3017).

³⁶ *Valstybė prieš A.Z.*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2017, Nr. 2K-119-489).

organizacine prasme ir pavaldžių, tačiau struktūriškai skirtingų padalinių“ nepateisina kitokio BPK 58 straipsnio 1 dalies 1 punkto aiškinimo ir taikymo. Kaip jau minėta, nors atskiri teisės aktai nustato atitinkamų institucijų atstovų kaip, pavyzdžiui, specialistų, kompetenciją ir teisę kaip ieškovams (jų atstovams) dalyvauti baudžiamajame procese ir t. t., tačiau skirtingai nei BPK, jie nenustato baudžiamojo proceso tvarkos proceso veiksmų atlikimo metu. BPK normos galioja tol, kol jos nauju įstatymu nėra pripažįstamos netekusiomis galios arba nepakeičiamos³⁷.

O tai, kad teismai netinkamai interpretuoja ir klaidingai taiko BPK bei kitų teisės aktų (pvz. Mokesčių administravimo įstatymas, Aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės įstatymas ir kt.) nuostatas analizuojamu klausimu (ką beje parodo ir kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-101-654/2024), liudija šiame straipsnyje įvardijama minėtų teisės normų kolizija. Šios kolizijos priežastis – tai šiame straipsnyje analizuojamo teisinio reguliavimo atitiktis teisinio aiškumo ir teisinio tikrumo (apibrėžtumo) reikalavimams stoka.

Primintina, kad teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas; šie konstituciniai principai suponuoja valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti asmenų teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius, vykdyti prisiimtus įsipareigojimus asmeniui; asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų, pagal galiojančius įstatymus ar kitus teisės aktus, neprieštaraujančius Konstitucijai, įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos; teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių; neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise. Šie elementai suponuoja privalomus reikalavimus teisiniam reguliavimui: jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, *jose negali būti dviprasmybių*³⁸. Deja, tačiau šios dviprasmybės ir sukelia klaidingą analizuojamų teisinių nuostatų supratimą.

Vadovaujantis aukščiau išdėstyta pabrėžtina, kad tiek BPK nuostatų sisteminė analizė, tiek ir mokslo doktrina, kurioje rašoma, kad „siekiant užtikrinti specialisto (eksperto) nešališkumą, specialiųjų žinių reikalaujantis tyrimas neturėtų būti pavedamas atlikti asmeniui, kuris yra darbo santykiais susijęs su valstybine institucija, baudžiamojoje byloje turinčia savarankišką materialinį ar procesinį interesą, kurį realizuoja įgijusi procesinį statusą (pvz., civilinio ieškovo). Tad formaliai nepriklausomumo reikalavimą atitiktų tik tokiose įstaigose, kaip pavyzdžiui LTEC, dirbantys asmenys“³⁹, leidžia tvirtinti, jog pagal baudžiamojo proceso teisės teoriją baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas toje pačioje byloje negali paskirti civilinio ieškovo/atsakovo atlikti objektų tyrimą/ekspertizę bei pateikti specialisto išvadą/ekspertizės aktą toje pačioje baudžiamojoje byloje. Pagal BPK 57, 58 ir kitų straipsnių nuostatas tame pačiame baudžiamajame procese dalyvaujantis asmuo negali būti ir civilinis ieškovas/civilinis atsakovas, ir specialistas/ekspertas, atliekantis ekspertinį tyrimą bei teikiantis išvadą/ekspertizės aktą.

³⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I-IV dalys (1 – 220 straipsniai) (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003), p. 23.

³⁸ Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 43 straipsnio 7 dalies, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 29 d. nutarimu Nr. 768 patvirtintų mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas), TAR (2024, Nr. 1).

³⁹ Žr. išnašą Nr. 10: R. Žibaitė-Neliubšienė, p. 182.

IŠVADOS

1. Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje asmens teisinės padėties (statusų) daugetas tame pačiame baudžiamajame procese savaime nėra ribojamas, jeigu tai neprieštaruoja proceso sąžiningumo reikalavimams. Taigi proceso subjektas konkrečiu atveju gali įgyti ir įgyvendinti teisinio intereso ir procesinės funkcijos prasme tame pačiame procese suderinamus statusus. Tuo tarpu situacijos, kuomet subjekto dvejojpo procesinio statuso turėjimas tame pačiame baudžiamajame procese liudija apie interesų konfliktą, šališkumą ar procesinių funkcijų nesuderinamumą, ne tik turi būti šalinamos, bet kartu ir užkertamas kelias tokioms prielaidoms atsirasti. Kone pagrindinis aptariamos nepageidaujamos situacijos šalinimo/draudimo procesinis įrankis – nušalinimo institutas baudžiamajame procese. Būtent šio instituto pagalba, nustačius tame pačiame baudžiamajame procese dvejopą, tačiau sykiu ir nesuderinamą procesinę teisinę asmens padėtį, pakanka iš proceso šalinti nesuderinamą interesą turintį proceso subjektą.
2. Konkrečiu atveju draudimas dalyvauti procese, jeigu jis toje byloje, pavyzdžiui, yra jau civilinis ieškovas ar atsakovas, taikomas ekspertui ar specialistui (specialių žinių subjektui). Tokio draudimo ištaka ir priežastis – tai skirtingos procesinės funkcijos, o kartu ir teisinio intereso pobūdis. Maža to, kad šie proceso subjektai iš esmės skiriasi jau vien tuo, kad vienas jų – specialių žinių subjektas – atlieka pagalbinę ikiteisminio tyrimo ar teisingumo vykdyme funkciją, o kitas – civilinis ieškovas ar atsakovas – nusikalstama veika padarytos žalos reikalavimo/įrodinėjimo arba neigimo funkciją, vienas ir tas pats subjektas tame pačiame procese šių dviejų statusų turėti tiesiog negali. Ir tai laikytina objektyviu draudimu, nereikalaujančiu įrodinėti objektyviųjų ar subjektyviųjų šališkumo pagrindų.
3. Tačiau atlikta teismų praktikos analizė parodė, jog kai kuriose baudžiamosiose bylose teismai *ad hoc* neižvelgia procesinių interesų konflikto kuomet, pavyzdžiui, baudžiamajame procese dalyvaujančiam ieškovui toje pačioje byloje paskiriama užduotis atlikti objektų tyrimą. Pasak aukštesnių teismų, BPK 57 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas imperatyvus draudimas nėra ignoruojamas, kuomet, esą, instituciniu požiūriu specialistas ar ekspertas nėra tiesiogiai pavaldus pačiam ieškovui (tuo atveju, kai ieškovas yra, pvz., valstybinė institucija) ir gali duoti nešališką išvadą. Deja, tokia teisinė padėtis baudžiamojo proceso principų kontekste negali būti pateisinama, nes tai iškreipia nešališkumo baudžiamajame procese principo kertines nuostatas, sukuria nepasitikėjimą baudžiamąjį procesą vykdančiomis institucijomis, netgi jo regimybę. O tai, savo ruožtu, paneigia ir BPK 1 straipsnyje apibrėžtą baudžiamojo proceso paskirtį.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Dėl teismo ekspertų profesinės etikos kodekso patvirtinimo (Teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos sprendimas), (TAR, 2014, Nr. 2954);
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (oficialus tekstas su pakeitimais iki 2025 m. sausio 31 d.), (Valstybės žinios, 2002, Nr. 37–1341);
3. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas (oficialus tekstas su pakeitimais iki 2024 m. gruodžio 31 d.), (Valstybės žinios, 2002, Nr. 112–4969);
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (oficialus tekstas su pakeitimais iki 2024 m. lapkričio 30 d.), (Valstybės žinios, 2002, Nr. 36–1340);
5. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas (oficialus tekstas su pakeitimais nuo 2024 m. lapkričio 1 d. iki 2026 m. birželio 29 d.), (Valstybės žinios, 2004, Nr. 63–2243);
6. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės įstatymas (oficialus tekstas su pakeitimais nuo 2024 m. sausio 1 d.), (Valstybės žinios, 2002, Nr. 72–3017);

Teismų praktika

7. Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas), (Valstybės žinios, 2013, Nr. 119-6005);
8. Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 43 straipsnio 7 dalies, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 29 d. nutarimu Nr. 768 patvirtintų mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas), (TAR, 2024, Nr. 1);
9. Akcinė bendrovė (duomenys neskelbtini) ir akcinė bendrovė (duomenys neskelbtini) prieš akcinę bendrovę (duomenys neskelbtini) ir akcinę bendrovę (duomenys neskelbtini), Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2014, Nr. 3K-3-223/2014);
10. L.B. prieš viešąją įstaigą (duomenys neskelbtini), Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2023, Nr. e3K-3-43-313/2023);
11. Valstybė prieš D.G., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2016, Nr. 2K-7-124-648/2016);

12. Valstybė prieš A.Z., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2017, Nr. 2K-119-489/2017);
13. Valstybė prieš E.P., A.P., A.R., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2023, Nr. 2K-215-697/2023);
14. Valstybė prieš A.S., Z.S., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2024, Nr. 2K-101-654/2023);
15. Valstybė prieš E.P., V.S. ir R.J. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2024, Nr. 2K-206-654/2024);
16. Valstybė prieš L.D., Lietuvos apeliacinis teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2024, Nr. 1A-173-627/2024);

Specialioji literatūra

17. Ažubalytė, Rima. „Baudžiamojo proceso principai: teisės spragų šalinimas.“ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų, Mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, 13-34.
18. Ažubalytė, Rima. „Specialiųjų žinių vertinimas įrodinėjimo procese: bendrieji procedūriniai ir materialieji reikalavimai pagal baudžiamųjų bylų teismų praktiką.“ *Jurisprudencija* Vol. 30, Nr. 2 (2023): 322-344.
19. Gušauskienė, Marina, Linas Belevičius. „Ar visada specialių žinių panaudojimo baudžiamojoje byloje rezultatai laikytini patikimu įrodymų šaltiniu?“ *Teisės apžvalga* Nr. 2(14) (2016): 327-342.
20. Jankauskas, Kęstutis. *Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. Daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2005.
21. Juodkaitė-Granskienė, Gabrielė. „Dar kartą apie teismo eksperto kompetenciją.“ *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?* Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014, 168-175.
22. Juozapavičius, Audrius, Erika Leonaitė. „Procedūriniai įrodymų leistinumą aspektai baudžiamajame procese.“ *Teisė* Nr. 121 (2021): 80-97.
23. Krivka, Egidijus. „Intereso problema civilinio proceso teisėje.“ *Jurisprudencija* Vol. 5, Nr. 95 (2007): 25-31.
24. Kurapka, Karolis. „Specialisto statuso reglamentavimas Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse.“ *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika XI: mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2015, 159-171.
25. Kurapka, Karolis. *Specialiųjų žinių panaudojimas administraciniame procese*. Daktaro disertacija, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2020.
26. Lastauskienė, Giedrė. „Teisinio teksto tyrimo metodologija: teisės normų nustatymas.“ *Teisė* Nr. 56 (2005): 31-40.
27. Latvelė, Rūta. *Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę*. Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.
28. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I-IV dalys (1 – 220 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.

29. Maslauskaitė, Giedrė, Sofia Khatsernova. *Teismo ekspertizės ir objektų tyrimo reglamentavimo baudžiamajame procese Lietuvoje pakankamumas, atsižvelgiant į Europos Sąjungos standartus: mokslo studija*. Vilnius: Teisės institutas, 2017.
30. Matuizienė, Eglė. „Dispozityvumo samprata baudžiamajame procese.“ *Socialinių mokslų studijos* Nr. 4(4) (2009): 279-294.
31. Šivickaitė-Moldarienė, Laura. *Teismo eksperto mokslinės-praktinės ir procesinės kompetencijos vertinimo ypatumai ir pasekmės teisingam teismo sprendimui*. Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2024.
32. Žibaitė-Neliubšienė, Rasa. *Laisvas įrodymų vertinimas baudžiamajame procese: diskrecija apibrėžtose ribose*. Daktaro disertacija, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2023.

Kiti šaltiniai

33. Stungys, Kęstutis. „Laidojame ekspertizę – laidojame ne tik teisingumą“, Iš Bernardinai, prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2014-04-02-kestutis-stungys-laidojame-ekspertize-laidoja-me-ne-tik-teisinguma/>.

SUMMARY

MULTIPLE LEGAL STATUSES IN CRIMINAL PROCEEDINGS: LIMITATIONS AND CONFLICTS

The article analyses the essence of the possibility of the multiplicity of legal positions (statuses) of a person in criminal proceedings and the essence of limitations (prohibitions), as well as their causality. Using various methods of research, i.e. systematic analysis, comparative analysis, induction, logical-linguistic, content interpretation and other equally important methods, the question is raised whether the provisions of the Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania (hereinafter – CPC), which prohibit certain procedural subjects of the Republic of Lithuania from acquiring and exercising a different status in the same criminal proceedings, are properly interpreted and applied in the judicial practice. It was established that the judicial practice in criminal matters is much more flexible in interpreting the multiplicity of a person's legal position in criminal proceedings. However, this is not just.. In particular, with regard to the impossibility for an expert and a specialist to participate in the proceedings if he or she is, inter alia, a civil plaintiff or a civil defendant in the case (Art. 57(2) of the CPC), the case-law nevertheless finds a niche for an exception to the mentioned prohibition. The author argues that this practice not only distorts the systematic nature of the provisions of the CPC, but is also inconsistent with the principled provisions of criminal procedure law. This distorts the harmony of procedural functions and creates an internal contradiction (conflict) when it comes to reconciling and implementing the interests of the subject of special knowledge and the interests of the civil plaintiff/defendant in a particular criminal proceeding.

The article thus sets out the reasons why the interests (procedural and substantive) of the above-mentioned procedural subjects in the same criminal proceedings cannot be reconciled, the difference between the status of the subject of the special knowledge and that of the plaintiff or the defendant, and the harm that may be caused despite the prohibition in Article 57(2) of the CPC. At the same time, the article points out that the evolving case law on the issue may be due to an inadequate interpretation of legal clarity and legal certainty as constitutional principles of legal regulation. It is very important to understand the harmonisation between the provisions of the CPC and other legal acts, the interpretation of conflicts of norms, and the ways of resolving these conflicts through legal principles. It must be emphasised that in Lithuania, the procedure of criminal proceedings is exclusively governed by the criminal procedure laws in force at the time of the proceedings. Meanwhile, the use of other legal acts in criminal proceedings is only allowed in one case – if it is expressly provided for in the CPC itself.

KEY WORDS

Forensic participant, civil plaintiff, impartiality, procedural status, identity, collision.